

a munkás kezét — akármilyen kicsiny legyen is az — a családtól elvonja: a két utóbbi intézkedés által annak gyakorlati hasznáról is meggyőződést szerezne. Mennyire megváltoznék ezáltal a helyzet! Minden kényszerítő rendszabály, a tankötelezettség foganatosítására, egyszerre fölöslegessé válnék!

Vajjon akad-e nekünk egy Pestalozzink, ki az ő szellemét korunk és hazánk intézményeibe átültesse? SOMOGYI GÉZA.

A MAGYAR ISKOLAI HELYESÍRÁS SZABÁLYAI.

Kiadta a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1903. évi márczius hó 14-én 862. eln. sz. a. kelt rendetével. Budapest, 1903.

Köztudomású tény, hogy az úgynevezett «helyesírás» a nyelvtudomány szempontjából alárendelt jelentőségű kérdés. A hány lingvista és nyelvtudós csak van a világon, mindmegannyinak külön-külön helyesírása volna, ha csupán csak tőle függne. Hisz tudjuk, hogy pl. a legelső német nyelvtudósok szakközlönyeikben egyszerűen kis kezdőbetűvel írnak minden német főnevet. Hátha még a részletekben szabad kezét engednének és az egyes szavak leírását az egyéni tetszéstől, hogy ne mondjam az egyéni szeszélytől tennék függővé, akkor azután igazán megvalósulna a «quot capita tot sensus» és előállana egy bábeli zűrzavar, mely szinte lehetetlenné tenné az iskola munkáját. Mert hát az elemi- és középiskola szempontjából a helyesírás igen fontos kérdés, nem annyira magában véve, per se, hanem főleg azért, mivel a következetes, gondos, pontos és lelkiismeretes munkát követelő iskolának egyébként is folyton-folyvást küzködni kell a tanulók túlnyomó többségének gondatlanságával, hanyagságával, nembánomságával és — lomposságával. Ezért sürgették nálunk éven át egy általánosan kötelező magyar helyesírás megállapítását, melynek természetesen első sorban a legilletékesebb fórumnak: a Magyar Tudományos Akadémiának alapján kellett állania.

Így tehát csak a legnagyobb hálával fogadja minden tanító a miniszter úrnak legújabb intézkedését, melylyel «orvosolni» akarta «a magyar helyesírás körül fölmerült viaszosságokat.» A terv és szándék nagyon jó és helyes volt és ha a kivitel ellen, különösen a rendeletben közölt szójegyzék ellen, az iskola embere kifogást emelhet, úgy ez a kritika vagy esetleg szemrehányás kizárólag az illető nyelvtudósokra vonatkozhatik, kik a munkálatot előkészítették. Mennyire sikerült hát a nehéz kérdés megoldása?

Azt olvassuk a miniszteri rendelet elején, hogy a «munkálat (természetesen első sorban a betűrendes szójegyzék) a Magy. Tud. Akadémia szabályzata alapján» készült és «egyszerűbbé s következetesebbé teszi a helyesírási szabályokat.» — Magáról a jegyzékről jóhiszeműleg azt mondja, hogy az egy «igen gondosan megállapított szójegyzék», mely «utasítást ad a kétes esetekben való eljárásra s különösen az idegen eredetű szókra nézve iparkodik pontosabb határt szabni a magyaros s az idegenszerű írásmód között.»

Elismerem, hogy a Magy. Tud. Akadémia régebbi helyesírásszabályai nem voltak elegendők arra, hogy az idegen nyelvből átvett, de már teljesen meghonosodott szavakat szerintük le lehetett volna írni, Mert ha valaki magyarul azt akarta leírni: «ebben az eljárásban nincsen ráció», vagy «miféle náció», akkor mind a mai napig *ratio*-t és *natio*-t kellett írnia. Így tehát természetes volt, hogy ebben a fontos kérdésben határozottan színt kellett vallani. A rendeletileg meghagyott új iskolai helyesírás e tekintetben gyökeres módosítást ajánl, melyet természetesen el kell fogadnunk, nemcsak azért, mert a miniszteri rendelet megkívánja. Így hát azt fogjuk írni: *akció*, *aktív*, *antikvár*, *klasszikus*, *filológia*, *filozófia*, *fizika*, *pedagógus*, *mithológia*, *mithosz* (de: *himnus*) *ritmika*, *kvóta*, *receptió*, *retorika*, *páciens*, *funkció*, *illojális*, *sovinista*, *protekcio*, *szféra*, *szarkazmus* stb. Csakhogy az a baj, hogy abból az állítólag gondosan összeállított szójegyzékből kimaradt egy egész sereg közkeletű, idegen veretű szó, mint például: *abstract*, *accentus*, *ambitio*, *alphabeta*, *analysis*, *antithesis*, *antipathia*, *articulus*, *auctor*, *asylum*, *axioma*, *cæsura*, *dactylus*, *declinatio*, (névhajlítás és delejes lehajlás értelmében) *dedicatio*, *dialogus*, *dispositio*, *doctor*, *executio*, *expositio*, *elocutio*, *ethika*, *etymologia*, *phalanx*, *phoneticus*, *hexameter*, *hypothesis*, *humanismus*, *inventio*, *intentio*, *colonia*, *concentratio*, *conceptio*, *coniugatio*, *consolidált*, *collega*, *constructio*, *concret*, *kosmologia*, *chronologia*, *cultura*, *cultus*, *metonymia* (*metafora* benne van), *perspectiva*, *pictor*, *plebeius*, *potentialis*, *præparatio*, *præpositio*, *processus*, *propædeutika*, *psychologia* (ezt igazán kár volt föl nem venni!) *scansio*, *sylogismus*, *synonym*, *stereotyp*, *suffixum*, *syntaxis*, *thesis* (pedig nemcsak *tézis* képzelhető, hanem az *arsis* mellett van *thesis*) *traditio* stb. stb. Hiányzik a már így írt «zseniális» is, melyet a tudálékos affektáció sokszor geniálisnak ejt és ír, holott e szó a francia génie szóból származik és értelmileg nem függ össze a latin *genialis*-szal. Hisz *lectus genialis* egészen mást jelent.

Szóval a jóhiszeműleg megdicsért szójegyzék nem bizonyul *gondos* munkának.

Azt mondhatná talán a szójegyzék szerzője, hogy nem törekedett teljességre. Csakhogy akkor minek vette fel mégis az iskolai helyesírás jegyzékbe ezt a két díszpéldányt: *kurizál* és *trikó*? Benne van a szójegyzékben a *pék* is, a mi azonnal megszült a következő adomát: «Hogy írtad eddig a *pék*-et?» — «*Pék*-nek.» — «No hát ezután is úgy fogod írni.»

Pótlólag azt is meg kell jegyezni, hogy az *aktív* és *passzív* helyén van, ha pl. azt mondjuk: aktív tiszt, passzív lélek. de mint nyelvtani műszó talán mégis csak megmarad: *activ* és *passiv*. Nagyon furcsán hangzik a szójegyzék előtti szövegben az a jó tanács, hogy ne használjunk idegen szavakat, ha van jó magyar szavunk. Csakhogy az ortográfustól (ez a szó is hiányzik a jegyzékből) nem kérhet és nem vár tanácsot az író és stilizta, a ki akárhányszor a jellemzetesség kedvéért szándékosan idegen származású szavakat ad személyeinek szájába.

Azt is szerfölött furcsának tartom, hogy néhány nappal a hivatalos rendelet kiadása után egyszerre csak megjelenik egy nyelvészeti füzet,* melynek szerzője valószínűleg nevezetes szerepet vitt a bemutatott hivatalos szójegyzék összeállításában és e magánkiadványában azt hirdeti, hogy *bizony az ő szójegyzéke kétszáz szóval többet tartalmaz*, mint a hivatalos szójegyzék. Így hát az olcsó 10 filléres rendeleti szójegyzéknek egy sokkal drágább egy koronás konkurrensé támadt. Sőt hiszem, hogy ez a nemes verseny folytatódni fog azzal a jelszóval: *ki tud többet közölni?*

Azt hiszem, hogy a rendelet szójegyzéke az iskola embereire nézve kötelező, de már a Simonyi-féle magán-szójegyzéket nem fogom elismerni kötelezőnek. Csak két szót írok ki ebből az utóbbi magánjegyzékből: *karon fogva*, út közben két szóban írva. Tudvalevőleg kis ujságokban lehetett már régen olvasni az Akadémia copf-járól, mert ez nem akart belemenni efféle összeírásokba, melyeket a rendelet most megkíván: aki, amely, énnekem, énmiattam stb. És a ki az összeírás elvét annyira hangoztatta, az most egy egységes fogalomra nézve azt kívánja, hogy azt két szóba írjuk. Pedig ha a rendőr *karon fogva* vezet be a delinkvenst, az lényegesen más, mint ha valaki *karonfogva* sétál a barátjával.

De térjünk vissza a rendeletre. A hivatalos szójegyzék szerzője a magyar szavaknál többször hivatkozik a «műveltek» (talán helye-

* Az új helyesírás, a Vallás- és oktatásügyi (így!) m. kir. miniszter rendeletével kiadott magyar iskolai helyesírás szövege és magyarázata bővített szójegyzékkel, írta Simonyi Zsigmond. Budapest, 1903.

sebben a «tanultak») kiejtésére. Úgy látszik ezek ejtenek «éjtszaka», «korántsem» stb. alakokat járulékos t-vel. Persze ez már az Akadémia szójegyzékébe is belekerült. De talán csak nem ejtenek ékezet nélkül «a műveltek» ilyen alakokat: plutokracia, szarkofág stb. Ellenben a tanult ember rövid a-val ejti a patrónus és patriárka szavakat és nem úgy, mint a szójegyzék kívánja: pátriárka, patrónus. Ugyanez áll a pathosz és eposz szavakra nézve, melyeket most minden ok ellen ékezettel kell írunk, mintha mindenáron a németes kiejtést kellene megörökítenünk. Hogy azután Homér-t írjunk, (bár nagykegyesen meg van engedve a becsületes Homeros is) az szintén különös kívánság.

Megengedem, hogy homéri kacaj helyén van, mert ez már egy külön fogalom, melyet mindenki így ejt, de a klasszikus írók neveit magyar nyelvézzéssel prózában csak teljes alakjukban írjuk le, mert így szoktuk kiejteni az iskolában.

A hivatalos szójegyzék állítólag a M. T. Akadémia szójegyzéke alapján készült. Ez utóbbi azt rendeli el: agancs (nem aggancs), a hivatalos szójegyzék fittyet hány a Akadémiának és röviden azt kívánja: agancs; továbbá amaz «bellebb v. beljebb» alakokat ajánl, a hivatalos szójegyzék megfordítja a dolgot: beljebb (bellebb); az Akadémia: béllés, bélés, hivatalos szójegyzék: bélés, béllés; Akadémia: kevésbé v. kevésbé, hivatalos szójegyzék: kevésbé vagy kevésbé; Akadémia: szöllő v. szőlő, hivatalos szójegyzék: szőlő vagy szöllő Akadémia: taval, taval, hivatalos szójegyzék: taval, taval. Szerencsére megjelent egy helyes kis füzet, mely az iskolai és akadémiai helyesírás közt levő eltéréseket feltünteti.* Az új iskolai szabályzat szerint Európa szerte két szóban írandó, az Akadémia összekapcsolja Európa-szerte; az iskolában továbbá azt kell írni: Deák Ferencz utca, három szóban.

De már itt az idő, hogy szóba hozzuk az epochális újítást, melyről szintén már régebben hallottuk a suttogást, hogy készül a nagy meglepetés. A minap az egyik délutáni ujság vezércikkben méltatta a «Cukor» névmagyarosítást és közben persze szidta a copfos akadémiát. Igen érdekes a hivatalos szójegyzék szerzőjének eljárása.

A 4. lapon kis betűkkel írva azt olvashatjuk: *Ennélfogva sem a c-vel, sem a cz-vel való írásmódot nem tekinthetni hibásnak. Hát*

* A magyar helyesírás, az iskolai helyesírás begyakorlására szolgáló feladatokkal és mindkét helyesírás szójegyzékével összeállította *Kőrösi Sándor* Budapest, 1903. Lampel Róbert. Ára 60 fillér.

ez mi akar lenni? Azt mondja kétségkívül, hogy mindkét írás megvan engedve. Ennél helytelenebb intézkedést nem lehet elképzelni. Igaz, hogy hozzáteszi, hogy didaktikai *okoknál fogva* (ezt is egy szóba kellene írni) egy intézetben csak az egyik helyesírás (vagy c vagy cz) követendő. Ha mármost háromszor négyszer áthelyeznek egy tanárt vagy tanítót, akkor az duplán bűnhődik. Azután a szegény vándor-diákok és a kiknek különféle okoknál fogva intézetet kell változtatniok, azok kénytelenek vagy háromszor helyesírást cserélni. De azért az eljárás *egyszerűbb és természetesebb*. Arról nem akarok szólni, hogy a «c»-s írás dolgában a szó szoros értelmében «kibuchstabirozták» az akadémiát. Mert maga az egész rendelet c-vel van kinyomatva és így természetesen minden tankönyv és iskola ezt az írást fogja követni. No de se baj, csak egyéb *képpen* rendben volna a dolog. A *-képp-képpen*-re nézve a két p-s írást javasolja a szójegyzék az első helyen és az egyszerű kép, képen áll második helyen. Az -ép, épen-re nézve megfordítva intézkedik: ép oly (épp oly). Ha ez nem szeszély, akkor nem tudom, mi a szeszély. A «bölcesség» szóra nézve nem tudjuk, hogyan írjuk, mert a szövegben (9. l.) *végtelen bölcseségű* áll, a szójegyzék a két s-sel való írást rendeli el. A «híján» szó is kimaradt a szójegyzékből, úgy látszik egy j-vel kell írni. (L. 13. o.) De sok más, minduntalan előforduló szó hiányzik még a bővített magánszójegyzékből. A hivatalos szójegyzékben hiába keressük az «eleinte» «közömbös» szót; az utóbbit a bővített szójegyzék már fölvette. Ilyen a mi ortografánk rendje! Az helyes, hogy az m-es írást javasolja (közömbös), csak hogy akkor okvetlenül azt kell írni: különben, a mint azt «művelt» és «műveletlen» egyaránt ejti.

Még csak egy rövid megjegyzést teszek. Tudjuk, hogy a szótagok elválasztása is első sorban az iskola dolga és baja, nem a tudományé. Mármost azt javasolja a hivatalos szójegyzék: temp-lom, ost-rom, lajst-rom, Auszt-ria, oszt-riga, int-rika, Ang-lia, Amb-rus. Ezek a szavak többnyire idegen eredetű szavak; már pedig a latinban templum, am-bro-sia stb. elválasztásokat kell tanulnia a fiúnak. Így tehát merő szeszélyből ezt a munkát is többszerűvé tesszük előtte. Egy gyakorlati tapasztalat is az utóbbi elválasztás mellett szól, mert a tanuló csak a sor végén veszi észre, hogy kifogy a helyből és az írás érdekében történik, ha a sor végére egygyel kevesebb betű kerül. A «tesszük, vesszük, tárgyjal, arannyal» stb. újításokat szintén meg kell szoknunk.

Lehetne még sokat írni erről a hivatalos szójegyzékről, de azt hiszem, eléggé kimutattam, hogy a munkálatnak mi az előnye, és mik a hátrányai és gyöngeségei. Talán majd legközelebb a hiva-

talosan szentesített szójegyzéknek egy bővebb és annyira, a mennyire teljes kiadását fogjuk kapni. Csakhogy ilyet nem lehet mondva csinálni és ezért kívánatos volna, ha minden tanító az iskolai munka közben fölfedezett hiányokat közölné a «*Magyar Pædagogia*»-ban.* Akkor azután lassanként majd kialakul egy tûrhető magyar helyesírás.

PRUZSINSZKY JÁNOS.

A BÉCSI TANÁRGYÜLÉS ÉS TANSZERKIÁLLÍTÁS.

(Szélgjegyzetek.)

I.

A mikor már másodízben felutaztam a *deutsch-österreichischer Mittelschultag*-ra, a robogó vonat ezt látszott dudolni: *Du bist so nah, und doch so fern*, mert valóban nem egy tekintetben jobban vagyunk tájékozva Franciaország és Skandinávia közoktatásügyi viszonyairól, mint a szomszédos Ausztriának iskolaügyéről. Nekem legalább úgy tetszik, hogy ők éberebb figyelemmel kísérik a mi fejlődésünket, mint mi az övéket, s hogy csak egyet említek, a bécsi *Zeitschrift für das Realschulwesen* mellett, mely a világért sem szalasztana el egy magyar rendeletet, ott van a *Zeitschrift für die österr. Gymnasien*, a melynek magyar lapszemléjében dr. Vrba barátunk számol be lelkiismeretesen a mi törekvéseinkről és a *Magyar Pædagogia* füzeteinek tartalmáról.

Az osztrák tanárgyüléseket (*Mittelschultag*) 1889-ben léptették életbe, s eleinte évenként, majd két-, most pedig háromévenként tartják meg állandóan fokozódó részvétel mellett,** a mi szinte azt látszik bizonyítani, hogy a hosszabb szünetek fokozták az érdeklődést és a munkakedvet. Jóllehet önként kínálkozik, nem akarom az összehasonlítást a mi tanárgyüléseinkkel folytatni, de nem hallgathatok el egyet, a miért szomszédainkat megirigyelhetnök; értem azt a komoly,

* Még egy harmadik füzet is jelent meg e czím alatt: A magyar helyesírás rendszere a legújabb miniszteri rendelet alapján, szerkesztette Dr. Hunyady József tanár. Arad, 1903. Ingusz és fia. Ára 40 fillér.

** II. (1890.) 203 taggal, III. (1891.) 352 t., IV. (1892.) 272 t., V. (1894.) 311 t., VI. (1897.) 402 t., VII. (1900.) 458 t., VIII. (1903.) kb. 650 t. — A *Mittelschultag*-ok eddigi működéséről jól tájékoztató és összefoglaló cikket írt Hergel igazgató a «*Mitteilungen des Vereines deutscher Mittelschullehrer in Nordböhmen*» czimű folyóiratnak 1903 márczius 1. számában.